

MODEST MUSSORGGSKIT MEENUTADES

(21. III 1839—28. III 1881)

Mida kaugemale, seda kiiremini, avatumalt ja avaramalt mõisteti ning tunnustati tema loomingut. Ümberkaudseis õhutasid (vist liiga lähedale jõudmise pärast) ta juurteni tungiv rahvuslikkus, lausa sündsetult otsekohene ning kõnekas pöördumine inimeste poole ja tavameeldivast teistmoodiolek harva imetlust (nagu Stassovis). Enamasti vaadati talle hoopis võõristusega, üleolevalt heatahtliku või haiget tegevvalt kaastundlikuga (mitmed nooruspõlve aatekaaslased), veel sagedamini vimmaska halvaksapanuga (näiteks Laroche). Omapäras, ajast ette suutmise uudsuses nähti võimiste ebaprofessionaalsust, lohakuse, vaimse allakäimise ilminguid.

Prantsuse nooremad heliloojad uurisid põnevusega neid laval hämmastanud «Boriss Godunovi» nooti. 1896 kirjutas Paul Dukas: «Elu intensiivsus, mis paneb värisema need vägevad leheküljed, kinnitab haaravalt, et kõikjal, kus paljastatud inimhing ja mindud otse situatsiooni südamekku, kaovad esteetilised probleemitsemised ja muusika ise sünnitab draama. Mussorgski muusikaliste eelduste kompleks on põimunud poeetilise olemusega: ta muusikat pole võimalik tõsiselt hinnata, eraldades helilise külje sõnade ja situatsiooni seosest. Tema talent formeerus enne, kui ta jõudis omandada muusikalise käsitöö. Mussorgski on mingil moel tuleviku selgeltnägija.»

Paarikümne aasta pärast lisab Dukas: ««Godunov» on endiselt inimlikem, üleilmsem ning rahvuslikem looming vene muusikakunstis. Ooper on läbini vokaalne, aga partituuris pole rolli, mis ei nõuaks head näitlejat samal tasemel kui lauljat ja kus vokaali sügavdraamatilist vibreerimist ei toetaks enneolematu harmoonia. Pole olnud rahvali-

kumat muusikat selle sõna ülevamas tähenduses kui selle kõikvõimaliku snobismi lepitamatu vaenlase kõige laiemma publiku keskel ning jaoks sündinud ja selle publiku poolt igavestatud teos.»

«Lastenurgaga tutvust tehes sattus mänguhoogu vene uue-masse muusikasse üldse huviga suhtuv Liszt ja kavatses hea meele tähiseks tsükli loojale omalt poolt laulu pühendada. Sellest kirjutatud Stassovile kommenteerib Mussorgski: «Olen ma nüüd muusikas rumal või mitte, aga näib, et vähemalt «Lastenurgas» küll ei ole, sest laste mõistmine ja suhtumine neisse mitte kui lõbustavasse nukukesse, vaid kui oma maailmaga inimestesse ei tohiks autorit soovitada halvast küljest. Ometi poleks uskunud, et niisugune äss kui Liszt võiks neid laule tõsiselt mõista ja hinnata — lapsed seal ju puha venelased, pealegi tugeva kohaliku lõhnaga.»

«Keegi pole õrnemalt ja sügavamalt pöördunud parima poole neis; kunagi pole ülmalt peenenenud tundlikkust väljendatud lihtsamate vahenditega.» kinnitab samuti «Lastenurgast» vaimustatud nõudlik ja teravakeelne isand Croché alias Claude Debussy sajandi alguses. «Mussorgski sünni- ja surmaaastast on näha, et tal polnud geeniukses saamisel aega kaotada, ja ega ta kaotanudki, jättes inimestesse, kes teda juba armastavad või armastama hakkavad, kustumatu jälje...»

Tõsi, Mussorgski on ka täna heliloojaid, kes muusika-armastajati ei tarvitse igal juhul kõita; tihti jõutakse temani alles elu- ja kunstitundmise sügavamal perioodil. Mõõdunud saja aasta vältel on teda õige erinevail tasandil väärtustatud (paraku ka ahendatud). Kord esile tõstes konkreetset ajaloolist realismi, ta-

lupoja-ainestiku, vaese inimese vaevade tundmist; rõhutas Mussorgskit rahvadramade loojana, olgu ooperis või romanss-stseenis. Kord jõuliste karakterite kujutamise ereduse ja mahlakuse, kord siseilma peenpsühholoogilise avamise poolest, imetelles küll suurepärasest humoristist, küll ka vapustavat traagikut.

Eks ole see kõik õige! Ju oli see Serov, kes esimesena hüüatas: «Mussorgski — see on ju Shakespeare muusikas» (laulu «Vaene Savvišna» kohta); aegade kulgedes on seda paralleeli korduvalt puhkemisvärskuses taas avastatud, süvendatud (Sollertinski ja Šostakoviči kõrval olemis muusorgskiliku ümber mediteerides küllap omapeadki jõudnud lähedaste arutlusteni).

Kõige tuttavam muusikalembesele eestlasele on Mussorgskist muidugi «Boriss Godunov», pealegi kahel kujul (Rimski-Korsakovi kohendatud teises ja nüüd ka helilooja enese algvariandis). Kuigi ei või unustada hiljutist ooperi «Naisevõtt» lavastust Konservatooriumi ja «Estonia» jõududega.

Eesti esimese Godunovi, Aleksander Arderi hääli kõlab ta 70. aasta juubeli helilindilt: «Mu elu õnnelikumaid perioode oli, kui töötasin Borissi raske rolli kallas. Olin ooperit üliõpilasena kuulnud Rostovis ja enesetäiendamise ajal Itaalias. Olin juhtunud Borissiajastut vastama Varssavi ajaloo-professorile; nüüd pidin seda ise välja tooma. Lahti aitasid mõtestada tolaeagne kontsertmeister, vene klassikalise ooperi tundja S. Mamontov ja külalislavastaja D. Arbenin, dirigent R. Kulli näpunäited, aga ka A. Tuurandi hiilgavad lavapildid, N. Mei kostüümid ja muidugi kaaslauljad. Menu oli erakordne! 1930. a. alguse esietendus kujunes kunstiliseks suursündmuseks, nagu

oli «Aida» seitse aastat varem ja «Vaikne Don» sama palju hiljem. Meie publik ei jäänud tol õhtul oma temperamendilt itaallastest maha...»

Kui kevadel tehti tükiga ringreis ümber Eesti, kuulis seda Pärnus ka noor Tiit Kuusik — Godunov 1952. aastast tänini. Moskvas ja Mexicos, Leningradis ja Budapestis, Kiievis, Harkovis, Odessas, Lvovis ja kus veel kõlanud ja võitnud Godunov, pöördeline ja hiilgeroll suure laulja lavateel. Lavastaja A. Viner meenutab: «Traagilistes stseenides saavutas Kuusik erandliku väljendusjõu ja jõudis meie aja suurimate artistide hulka.»

Nõukogude esilavastajaid B. Pokrovski sõnas «Estonia» omaaegse dekaadilavastuse kohta Moskvas: «Boriss ilmub lavale vaid neli korda, aga kuidas muutub Kuusik selle ajaga! Me ees mõõdub nagu terve inimelu, tee uhkest võimukandjast sisemiselt surmamõistetuni.» Kõigeiks selleks pakub ooper suurepäraselt materjali.

Võime praegu olla uhked kolmele kõrvuti loovale ja tegutsevale Borissile. Teo Maiste, kes ühtlasi esitab ka Varlaami, tõstab vestluses Mussorgskist esile tema muusika jäägitult haaravat lavalisust (olgu ooperis, olgu laulus), tunnete tõepärasust ja mitmetahulisust. Kolmas Boriss, ühtlasi mungast kroonik Pimen — Mati Palm — peab Mussorgski muusikat kõige venelikumaks, efektiivsuses ja tiheduses runolaulule lähedaseks. Hinnates eriti sõnast-kõneinfonatsioonist lähtumise loomulikkust ja tabavust, võrdleb ta sõna-heli-kujundi keskendatust prantsuse parima šansooniga selle parimal esitamisel. Ta ei saa jätta tunnustamata meiegi ooperilava hea sõbra Jevgeni Nesterenko tegevust Mussorgski propageerimisel Nõukogude suurlinnades, Milanos või helilooja sünnikohas Karevo-Naumovos. Siit tuleks meilgi otsida õhtust Mussorgski suures osas veel laulmata romansiloomingu toomisele eesti lavadele.

Mussorgskile tee avaja, n.ö. avastaja oli F. Šaljapin. Ni kuulis ta ise noorpõlves: «Selles kummalises muusikas oli midagi üllatavalt lähedast. Näis, et kogu mu raske elu kõigi ta keerdkäikudega on kulgenud just selle muusika taustal. See saadab mind alati, elab minus, mu hinges — kogu maailmas, mida tunnen. Tajusin siis esimest korda elus, et muusika on maailma südame hää.»

HELJU TAUK